

2⁰⁰⁶ BERTRAM

België - Belgique

P.B.

9000 Gent 1

BC 5688

Tijdschrift van de Natuurstudiewerkgroep van de JNM

Levendbarende hagedis (© Bert Willaert)

Vipera Berus (m) (© Danny Laps)

De NFWG (© Stephanie Schelfhout)

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1
V.U.: Jan Claes
Kortrijksepoortstraat 192, 9000 Gent
Verschijnt driemaandelijks
jaargang 4 nummer 2

Je adres verkeerd? Laat het weten op bertram@jnm.be

Colofon

Bertram is het tijdschrift van de natuurstudie-werkgroep (NWG) van de JNM. Dit is dan ook het tijdschrift voor de natuurstudiejeugd in Vlaanderen. Bertram is een populair-wetenschappelijk tijdschrift, dat vier keer per jaar verschijnt.

Natuurstudiewerkgroep van de JNM
Koepel van de natuurhistorische werkgroepen:
- ARWG, Amfibieën en Reptielenwerkgroep
- KWG, Kustwerkgroep
- PWG, Plantenwerkgroep
- VBWG, Veezebeestjeswerkgroep
- VWG, Vogelwerkgroep
- ZWG, Zoogdierwerkgroep

Redactie Bertram
Alles mag doorgemailed worden naar bertram@jnm.be
Opsturen kan naar Bertram, Kortrijksepoortstraat 192, 9000 Gent.

Abonneren op Bertram
JNM-leden kunnen zich abonneren op Bertram door storting van 5 EURO op de rekening van de JNM: 001-2280592-04 met vermelding van je naam en/of stamnummer en "lid worden van de NWG".
Niet-JNM-leden die ouder zijn dan 25 jaar kunnen zich ook op de Bertram abonneren door 7,5 EURO te storten op de rekening van de NWG: 979-0731270-89 met vermelding van je naam en "abonneren op Bertram". Daarnaast stuur je ook een mailtje naar ans@jnm.be met je naam, adres en geboortedatum.
Activiteiten en vergaderingen zijn enkel voor leden van 12-25 jaar.

JNM
JNM is een jeugdvereniging voor en door jongeren van 8 t.e.m. 25 jaar die bezig zijn met de natuur en het milieu in al haar aspecten. De doelstellingen zijn het kennismaken met alles wat leeft en bloeit, alsook het werken aan een natuur- en mensvriendelijke omgeving. Dit gebeurt d.m.v. talrijke afdelingen, werkgroepen, excursies, kampen, voordrachten, studies, acties, tijdschriften, infocentrum...
Meer info en 'hoe lid worden' op www.jnm.be

Bondssecretariaat
Het nationaal secretariaat is gevestigd in de Kortrijksepoortstraat 192, 9000 Gent, tel: 09.223.47.81, fax: 09.223.28.05 of e-mail: info@jnm.be. Het is elke werkdag open van 9.00u tot 17u. Hier helpen ze je graag verder met alle info, ook voor tijdschriften en voor het kopen van natuurstudiewerken is dit de plaats waar u moet zijn.

De redactie bedankt

voor hun artikels, opmerkingen, nalezen en andere hulp: Tim Adriaens, Klaas Debusschere, Joachim De Maeseneer, Brecht De Meulenaer, Bina Joris, Kevin Lambeets, Danny Laps, Bert Willaert, Tomas Willems
voor hun prachtige foto's: Gert Arijs (NFWG), Brecht De Meulenaer, Danny Laps (NFWG), Jonas Mortelmans, Stephanie Schelfhout (NFWG), Martine Van Audenhove (NFWG), Tim Vandewiele, Fredrik Van Leeckwyck, Laurens Vogelaers, Bert Willaert, Tomas Willems, Zelftimer en al wie ik nog vergeten ben.

Druk

Druk in de weer, Forelstraat 35, 9000 Gent
Tel. 09/224.29.14. Fax 09/225.67.89.
info@drukindeweer.be
www.drukindeweer.be
gedrukt op chloorvrij gebleekt postconsumer kringlooppapier.

Inhoudstafel

Colofon	2
Voorwoord	3
NWG WEEK	4
De Adder	9
Natuurreserveaat in zijn blootje	14
Oplossing Mystery Competition 12	16
Mystery Competition 13	17
De Gewone Kameleonspin	18
Oproep tot medeweking	21
Nieuwe werkgroep: de NFWG	22
Dag van het Lieveheersbeestje	26
Op naar een nieuwe dagvlinderatlas	27
Kort Kort Kort	28
Kort Kort Kort	29
Biodiversiteit	30
NWG Waarnemingenboekske	31
Structuur van de NWG (2005)	32
Volgende Bertram	32

Met de steun van de Vlaamse Gemeenschap.

Voorwoord

Gegroet NWG'er,

Het voorjaar is weeral voorbij gevlogen... Het kwam traag op gang, dat zullen degenen die in de paasvakantie op zoek zijn gegaan naar voorjaarsflora of vieze beestjes wel gemerkt hebben. Toch zijn er in de NWG-week heel wat leuke soorten gespot, lees de waarnemingenlijstjes er maar op na. Degenen die erbij waren zullen bevestigen dat het ook dikke leut was!

Na suffe tijden van studie en examens voor vele onder ons is het nu tijd voor de zomerkampen! Een heel assortiment natuurstudiekampen biedt de NWG u weer aan. Excursies in prachtige gebiedjes in België en daarbuiten, gecombineerd met de onbeschrijflijke sfeer van een JNMkamp... Zeer verslavende combinatie, opgepast! Vergeet je ook zeker niet in te schrijven. Kijk in de kampeneuglena of op www.jnm.be/kampen voor meer concreets.

Ook dit jaar roept de NWG weer op om al jullie observaties neer te schrijven in het 'Waarnemingenboekske'. Gegevens zijn zeer waardevol en nuttig en zelf zal je de naam van een plantje ook beter onthouden als je 't opschrijft... Zeker doen dus!

Ik wens jullie verder een onvergetelijke zomer, met alle soorten bovenaan je verlanglijstje en een schaduwrijk moment om deze Bertram te lezen.

Geniet ervan, ten volle.

Tomas

ANS 2006

Tomas Willems (© Bert Willaert)

NWG WEEK

DE NWG-WEEK 10-17 april 2006

De NWG-week, zij die erbij waren kunnen het weten, het was bééstig. De anderen kunnen hieronder lezen wat ze gemist hebben...

Johannes Janssens en Naomi Breine waren de echten die de hele week meededen. Applaus! Zij namen dan ook een gratis tabelletje in ontvangst.

PWG-ARWG in Voeren (10-14 april)

De 2de week van de paasvakantie trokken de ARWG en de PWG naar Voeren voor een weekje heerlijke natuurstudie. De voorjaarsflora werd weer eens herhaald, verschillende amfiereptiesoorten werden op de jaarlijst aangestreept en de prachtige waarneming van dassen en het zinkvioletje maakten het plaatje compleet. Omdat beelden vaak meer zeggen dan woorden, hier een kort fotoverslag!

Op excursie (© Bert Willaert)

Vroedmeesterpadeitjes (© Bert Willaert)

Op excursie (© Danny Laps - NFWG)

Geelgors (© Bert Willaert)

Op excursie (© Stephanie Schelfout - NFWG)

Bosanemoon (© Danny Laps - NFWG)

Kampplaats (© Bert Willaert)

Vroedmeesterpad (© Bert Willaert)

Op excursie (© Danny Laps - NFWG)

Levendbarende hagedis (© Bert Willaert)

Zinkviooltje (© Tim Vandewiele)

Voor een iets grotere selectie van de massa foto's moet je zijn op www.jnm.be, alwaar de NFWG zijn werk tentoon stelt in het fotoalbum.

Bert Willaert
Bert.willaert@gmail.com

VWG-KWG in de Panne (15-17 april)

Zwartkopmeeuw © Jonas Mortelmans

Vrijdag (Klaas)

Na een hele dag op schok te zijn geweest met een fietskar, een rugzak en kruigerief kwam ik eindelijk aan in De Panne. Ik had nog wat vriendjes meegebracht en wat slecht weer.

We trokken richting kamphuis om er ons gerief te plaatsen en dan meteen te gaan shoppen.

Terwijl de rest het kamphuis verkenden gingen Bram en ik shoppen (geen 'window shoppen' voor alle duidelijkheid, dat doe ik met mijn andere 'homies').

Nadat we de Lidl leeggeroofd hadden flitsten we terug naar onze basis om aan het avondeten te beginnen (het was intussen al vooravond).

Om al wat in de stemming te raken, vertrokken we met de restanten op

excursie naar de Westhoek.

Werden gezien, gehoord en geclaimd:

In de Oosthoekduinen werden Merel, Zwarte roodstaart, Zilvermeeuw, Turkse tortel, Fitis, Houtduif, Cetti's zanger, Fazant, Nachtegaal, Sprinkhaanrietzanger, Winterkoning, Roodborsttapuit, Stengelloze sleutelbloem, Konijn, Haas, Ekster, Koperwiek, Kleine veldkers, Paarse dovenetel, Winterpostelein en Kuifleeuwerik gezien. Verder werd er op het panoramapunt Groene specht, Blijster, Gierzwaluw, Koekoek, Duinviooltje, Schaatsrijder, Watermunt en Bootsmannetje gezien.

Een goed begin zou je kunnen stellen, maar lees eens wat we dag erna zagen!

Zaterdag (Wout)

We stonden 's ochtends moeizaam op en vertrokken rond kwart na zes.

Sjackystond al op de telpost bij het vissersdorp. Er was zeer goede vogeltrek.

Al redelijk vlug vonden we wat Zwartkopmeeuwen en een Purperreiger.

Iedereen had er echt zin in. Er passeerden nog vele Gele kwikstaarten, een hoop Graspiepers en Marijn vond nog een Blauwe kiekendief en vier Lepelaars die over de zee doortrokken. Ook trokken er veel zwaluwen langs. Fons sloot zich aan bij onze bende. Naarmate de ochtend vorderde, was er zeer goede trek van Regenwulpen. Ook werden er nog heel wat Grote sterns en Visdieven gezien. In de namiddag trokken we meer het binnenland in en gingen we wat rondhangen in het westhoekreservaat. Dit resulteerde nog in minstens één Blijster en een vijftiental tapuiten. Ook werden er enkele Rugstreeppadden gehoord.

Sjacky zag hier nog enkele Blijsters en vijf

Gekraagde roodstaarten.

Omdat het in de late namiddag begon te regenen gingen we een pannekoek eten aan de zeedijk. Hierna gingen we terug naar de kampplaats waar we nog konden genieten van een heerlijke portie spaghetti.

Zondag (Klaas)

Ja, het was Pasen en dat merkten we: zeer zwakke trek (vrijwel alles naar zuid).

Groenpootruiter, Boerenzwaluw, Aalscholvers, Dwergmeeuw, Regenwulp, Kemphaan, Jan van gent, Drieteenmeeuw.

Daarna stuurden we Tomas met sexy kruioutfit de zee in. Hij kwam terug en bracht enkele dingen mee: een Schol, Noordzeegarnalen, Zandspiering, Kleine pieterman, Steurgarnalen en Zeedruifjes

In de enorm grote Oosthoekduinen vonden en zagen we ook wel zeer toffe plantjes en diertjes zoals bijvoorbeeld: Stinkende gouwe, Look-zonder-look, Kleefkruid, Klimopereprijs, Ruw vergeet-me-nietje, Kleine vos, Gewone zandloopkever, Muurpeper, Boomleeuwerik, Sleedoorn, Zeewolfsmelk, Grote zilverreiger, Kerkuil, Zwartkopmeeuw, Tuinfluiter

Enkele gelukkigen gingen op zoek naar poelen en plasjes in de Panne en zagen toffe amfibieën, vogels en vieze beestjes waaronder:

Kleine watersalamander, Waterschorpioen, Rugstreeppadden, Bruine kikker, Alpenwatersalamander, Kamsalamander, Witgat, Mandarijneend en Wilde eend.

Maandag (Tomas)

Op het opstaan begon nu echt wel wat sleet te komen, maar we verweten onszelf niets. De vele vogels hadden onze ogen de vorige dagen dan ook danig vermoeid... Toen we uit onze slaapzak gekreffeld waren, drong het door dat dit de laatste dag was en dat we het kot moesten opkuisen. Fons coördineerde dit echter geweldig en toen de zon op haar hoogste punt stond waren we vertrekkensklaar. De meerderheid zette aan richting station, onder het gejuw van enkele Zwartkopmeeuwen die boven de boerderij cirkelden...

Enkele dapperen voelden er echter niks voor om nu al de schone Belgische kust vaarwel te zeggen. Johannes, Jonas, Fons, Bram en Tomas besloten om nog gauw de IJzermonding te checken. Een straffe wind-mee bracht ons al snel in Nieuwpoort, waar we eerst halt hielden om wat rond te tsjollen in de duinen van 'Ter Yde'. De eerste waarneming was al direct raak: Heggenranklieveheersbeestje. Bram vulde netjes een Coccinella-formuliertje in, zo hoort het. Verder zagen we nog Kleine parelmoervlinder en Strandzandkever langsvliegen. Met dank aan Johannes en de Heukels' flora noteerden we nog Wilde akelei, Gegroefde veldsla en Akkerereprijs.

De volgende stop was de IJzermonding. De slikvlaktes leverde heel wat pluimvee op: Bergeend, Kluut, Tureluur, Scholekster, Bonte

Bonte strandloper (© Jonas Mortelmans)

strandloper, Wulp, Zilverplevier, Steenloper, Bontbekplevier, Drieteenstrandloper, Paarse strandloper, Grote stern, Visdiefje en Regenwulp werden in den télé gezet.

Een kleine frustratie toen we een grotere pieper met een lange staart zagen waarvan we vermoedden dat het een Duinpieper was...De vogel liet zich echter kort en slecht zien.

We installeerden ons dan maar op het staketsel alwaar brood met kaas en mayonaise vlotjes binnengingen, onder het gekrijs van Grote stern. Na deze calorieën, zetten we een record tijd neer van het traject Nieuwpoort-Oostende, toegeven, met vijf beaufort in onze rug. Alhier splitsten onze wegen: Gent, Brugge, Roeselare... Met een voldaan gevoel besloten we deze zonnige dag, gniffelend dat de rest die middag al was vertrokken...

WAARNEMINGEN VWG-WEEKEND

Oosthoekduinen (14/04)

Merel, Zwarte roodstaart, Zilvermeeuw, Turkse tortel, Fitis, Houtduif, Cettis zanger, Fazant, Nachtegaal, Sprinkhaanrietzanger, Winterkoning, Roodborsttapuit, Stengelloze sleutelbloem, Konijn, Haas, Ekster, Koperwiek, Kleine veldkers, Paarse dovenetel, Witte winterpostelijn, Kuifleeuwerik

Panoramapunt (14/04)

Groene specht, Beflijster, Gierzwaluw, Koekoek, Duinviooltje, Schaatsrijder, Watermunt, Bootsmannetje

Trektellen (15/04)

Grote stern (4), Blauwe kiekendief (1), Regenwulp (54 + 34 + 27), Gierzwaluw (2), Zwarte stern (1), Putter (14+), Barmsijs (2), Kemphaan (13 + 21), Bonte strandloper (16), Drieteenmeeuw (1), Huiszwaluw (15+), Lepelaar (4), Slobeend (2), Engelse gele kwikstaart (1), Roodkeelduiker (3), Scholeksters, Keep (10), Graspieper (300+), Aalscholver (50+), Gele kwikstaart (40+), Boerenzwaluw (100+), Spreeuw (3+), Zwarte

kraai, Zwartkopmeeuw (15), Purperreiger (1), Holenduif, Kneu (veel), Witte kwikstaart, Sijs (5), Groenling (1), Oeverzwaluw (31), Boompieper (13), Witgat (6), Zwarte zee-eend (14), Sperwer (1), Grauwe gors (1), Zilverplevier (2), Graszanger (1), Snip spec. (aantallen te weinig - tot 9 uur meeste opgeschreven)

Oosthoekduinen (15/04)

Tijftjaf, Kleine pimpernel, Robertskruid, Bleek bosvogeltje, Kleine zee-eik, Iers mos, Haringgraat, Zandhoornbloem, Gewone veldbies, Vroegeling, Kniptor, Zwartgerande tuinslak, Duinroosje, Hondsdraf, Beflijster, Purperreiger (1), Viltig kruiskruid, Maarts viooltje, Liggende vleugeltjesbloem, Duinviooltje, Beekpunge, Gulden sleutelbloem, Grote bonte specht, Kandelaar

Trektellen (16/04)

Groenpootruiter (4), Boerenzwaluw (8), Aalscholers, Dwergmeeuw (1), Regenwulp (1), Kemphaan (10), Jan-van-Gent (4), Drieteenmeeuw (3) (aantallen te weinig - tot 9 uur meeste opgeschreven)

Kruien (16/04)

Schol, Noordzeegarnaal, Zandspiering, Kleine pieterman, Steurgarnaal, Zeedruif

Oosthoekduinen (16/04)

Stinkende gouwe, Look zonder look, Kleefkruid, Klimopereprijs (ssp *hederifolia*), Ruw vergeet-me-nietje, Kleine vos, Gewone zandloopkever, Muurpeper, Boomleeuwerik, Sleedoorn, Zeewolfsmelk, Grote zilverreiger, Kerkuil, Zwartkopmeeuw, Tuinfluiter

Poelen en plasjes in de panne (16/04)

Kleine watersalamander, Waterschorpioen, Rugstreeppadden, Bruine kikker, Alpenwatersalamander, Kamsalamander, Witgat, Mandarijneend, Wilde eend

Boederij (17/04)

Maartse vlieg, Huismus, Wilde eend, Paarse

dovenetel, Witte dovenetel, Steenuil,
Gehakelde aurelia, Kauw, Kerkuil

Ter Yde (17/04)

Strandzandkever, Heggeranklieveheersbe
estje, Heggerank, Kleine parelmoervlinder,
Wilde akelei, Gegroefde veldsla,
Akkerereprijs

Ijzermonding (17/04)

Bergeend, Kluut, Tureluur,
Scholekster, Bonte strandloper,
Roodborsttapuit, Wulp,
Zilverplevier, Aalscholver,
Steenloper, Bontbekplevier,
Drieteenstrandloper, Paarse
strandloper, Graspieper, Grote
stern, Visdiefje, Regenwulp, Bont
zandoogje, Grote gele kwikstaart,
Groenling, Grote pieper spec.

Drieteenstrandloper (© Jonas Mortelmans)

De Adder

De Adder op het Groot Schietveld

De Adder (*Vipera berus*) is een van de meest zeldzame en bedreigde gewervelde dieren in Vlaanderen. Het Groot Schietveld (zie ook het artikel van Bert Willaert) telt de grootste populatie van dit reptiel dat op de Rode Lijst staat met status 'met uitsterven bedreigd'.

In de stille Kempen...

... op de pupr'en hei. Het Groot Schietveld vormt nog een van de weinige heiderestanten van het Kempisch landschap van twee eeuwen geleden. Toen vormde heel de Kempen nog een geschikte biotoop voor de Adder. De typische arme zandgrond was begroeid met heide. Deze werd begrazen door schapen die via het potstalsysteem mest produceerden. De Kalmthoutse Heide is nog het bekendste restant hiervan.

Die arme zandgrond met heide leverde naast de Adder ook nog enkele zeldzame plantjes zoals zonnedauw- en blaasjeskruidsoorten. Ter compensatie van de arme bodem vangen deze planten kleine diertjes om een evenwichtige maaltijd te krijgen.

Maar de arme zandgrond bleef niet zo arm. Door de uitving van de kunstmest door de Duitser Justus Von Liebig (1803-1873) kon de schrale grond worden bemest. Opeens werd er massaal aan landbouw gedaan. De heide moest plaatsruimen voor landbouwgronden. Tevens ontdekte men ook dat de grond in Brecht en omgeving veel klei bevatte. De heide werd afgegraven om klei uit de onderliggende grondlagen te winnen om baksteen te produceren. Hierdoor ontstonden in korte tijd 61 steenfabrieken. De heide was nu definitief verdwenen.

Adderpopulaties in Vlaanderen

Het Groot Schietveld vormt een overblijfsel van de toenmalige heide, waar we de Adder nu nog terugvinden. Het is een prima biotoop voor de Adder. Als koudbloedig dier reguleert hij zijn eigen lichaamstemperatuur. Dit gebeurt door zich bij koelte op te warmen in de zon, en bij verhitting schaduwrijke plekken te benutten. Het Groot Schietveld voldoet aan deze eisen door de Adder zowel open landschappen als schaduwrijke plekken te bieden. In de zomer prefereert de Adder iets vochtiger plekken, zoals de gagelstruwelen die we ook op het Groot Schietveld terugvinden.

De Kalmthoutse Heide is ook een bekend restant, maar de Adder komt hier niet voor. We vinden er echter wel de Gladde slang terug.

In een gebiedje naast het Zoerselbos, Heiblok, vinden we ook nog heide terug. Hier leefde een tiental jaar geleden nog een adderpopulatie. Rond 1985 leefden er nog een honderdtal

exemplaren. Sinds de jaren '90 is er geen adder meer gevonden. De populatie is hier waarschijnlijk ook verdwenen, waarvoor met de vinger naar de jagers gewezen mag worden. Indertijd hebben zij fazanten uitgezet in het gebied die de Adder hebben uitgeroeid.

De Vallei Visbeek, ook gekend als de Lilse Zegge, kent vandaag nog een adderpopulatie. Het is niet zeker of de Adder hier op langere termijn kan overleven. Daarom wordt er aan beheer gedaan en tracht men de heide uit te breiden.

We vinden in Vlaanderen specifiek in de provincie Antwerpen twee populaties terug: het Groot Schietveld en de Vallei Visbeek. Het gaat om ingesloten populaties waardoor uitbreiding zeer moeilijk is. Daarom is het heel belangrijk dat er alles aan wordt gedaan deze populaties in leven te houden.

Een bijkomend probleem van instandhouding van zo'n ingesloten populatie kan inteelt zijn. In 2003 zou de Universiteit van Nijmegen een

Vipera Berus (m) (© Danny Laps - NFWG)

onderzoek starten naar de DNA-structuur van de adderpopulatie op het Groot Schietveld. Door ziekte van één van de onderzoekers, konden er toen onvoldoende stalen genomen worden. In 2004 werden er nog stalen genomen, maar de resultaten hiervan zijn nog niet beschikbaar. Voor de populatie op het Groot Schietveld zullen de resultaten informatie geven over inteelt. Er zal ook worden getracht een verband te leggen met andere fenomenen zoals afwijkende buik- en kopschilden die mogelijk een genetische basis hebben. Op Europees niveau wil men via deze studie het verwantschap tussen Europese adderpopulaties bepalen.

Onderzoek naar de adderpopulatie op het Groot Schietveld

Katja Claus maakte voor haar studies biologie een eindwerk over reptielen op het Groot Schietveld. Naast de Adder treffen we er ook de Levendbarende hagedis aan. Na het beëindigen van haar studies, waarbij haar onderzoek werd gefinancierd, zette ze haar adderonderzoek zelfstandig verder. Dankzij haar zijn er heel wat gegevens bekend over de populatie op het Groot Schietveld. Sinds 2004 steekt Bart Hoeymans, natuurwachter bij Natuurpunt Limburg, een handje toe bij het onderzoek.

Onderzoeksmethode

Bij gunstige weersomstandigheden gaat Katja op zoek naar adders op het Groot Schietveld. Hiervoor wordt een zoektraject of zoekplaats doorlopen. Alle zonnende adders worden gevangen en geïdentificeerd. Na het noteren van de gegevens worden de dieren terug vrijgelaten op hun vindplaats. Naast de vaste trajecten worden ook potentiële adderbiotopen onderzocht. Sommige plaatsen op het Groot Schietveld, zoals de centrale doelenzone, zijn erg moeilijk te doorzoeken door het zeer oneffen karakter

Lengtemeting in proefbuis (© Danny Laps - NFWG) ervan.

De eerste adders worden meestal van half maart tot half oktober aangetroffen. In tegenstelling tot wat de literatuur zegt, komen mannetjes en vrouwtjes tegelijk uit hun winterslaap: in 2005 werd het eerste mannetje waargenomen op 16 maart, het eerste vrouwtje op 20 maart. Juvenielen worden meestal vanaf de laatste week van augustus gevonden.

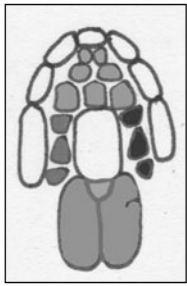
In 2005 werd er op 49 dagen gezocht, waarvan er slechts op vier dagen geen Adder werd aangetroffen. Per zoekdag werden gemiddeld vijf adders gevonden, waarmee dit jaar erg goed scoorde. In de zomer tref je iets minder adders per zoekdag aan, omdat ze zich dan meer in beschaduwde plekken bevinden.

Individuele herkenning

Van elke adder worden gegevens zoals gewicht, lengte, geslacht en vindplaats (GPS coördinaten) genoteerd. De leeftijd kan tot op een ouderdom van vier jaar worden bepaald. Bij dieren die ouder zijn dan vier jaar, kan de leeftijd niet meer worden bepaald, tenzij het om een eerder aangetroffen exemplaar gaat dat reeds tijdens de eerste vier levensjaren werd aangetroffen.

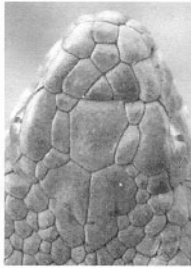
Een adder individueel herkennen gebeurt aan de hand van het koppatroon en de kopformule van de schubben. Het koppatroon

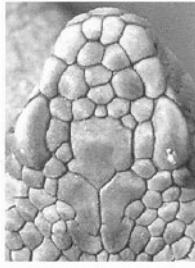
2120533

A

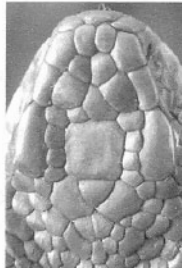
2010432

B

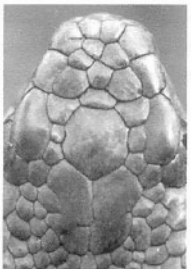
2021043

C

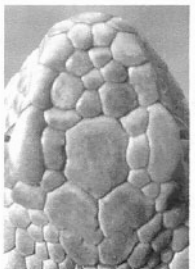
6120644

D

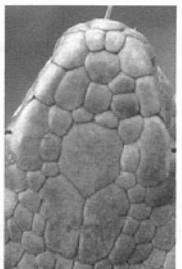
2020733

E

2020733

F

2020733

Kopformule (© KatjaClaus)

werd tot 2003 getekend. Vanaf 2004 werd dit vastgelegd met een digitale camera. Dit geeft nauwkeuriger resultaten dan een tekening, en sluit vergissingen zo goed als uit.

Op de afbeelding is de kopformule te zien, die als cijfercode wordt genoteerd. Deze kopformule vormt een eerste resultaat om te vergelijken. Exemplaren D, E en F hebben echter eenzelfde kopformule maar een ander koppatroon. Ondanks dezelfde kopformule is aan het koppatroon te zien dat het toch om drie verschillende exemplaren gaat.

Wanneer eenzelfde exemplaar meermaals wordt aangetroffen kunnen gegevens worden vergeleken. Aan de hand van de GPS coördinaten kan precies worden bepaald hoe ver de Adder zich verplaatst heeft. Indien een exemplaar tijdens de eerste vier levensjaren werd aangetroffen, kan de leeftijd op basis van de eerder verworven gegevens worden bepaald. In 2005 werden 280 adders gevangen waarvan 188 verschillende dieren geïdentificeerd konden worden.

LIFE-project DANAH

In 2004 werd in het kader van de uitvoering van het Europees LIFE-project DANAH een aanbesteding uitgeschreven door afdeling Natuur Limburg om achterstallig beheer op een aantal heideterreinen in militaire domeinen in Vlaanderen aan te pakken. Heideterreinen hebben nood aan een aangepast beheer om er op langere termijn de specifieke flora en fauna in stand te houden. Dat beheer is echter jarenlang achterwege gebleven met verbossing en vergrassing van het typisch half open heideland tot gevolg.

Het herstel van de heidegebieden op het Klein en Groot Schietveld bestond voornamelijk uit plaggen, maaien en verwijderen van boomopslag.

Voor het project op het Groot Schietveld deed men een beroep op het advies van Katja Claus gezien de gevoeligheid van reptielen voor dergelijke werken. Zo werden bepaalde zones uit de werken gehaald en zowel gekende overwinteringsplaatsen als hotspots gespaard waardoor slechts kleine aaneengesloten oppervlaktes werden geplagd. Dit resulteerde vaak in een vrij bizar plagpatroon.

Hoe de vegetatie op termijn zal evolueren en het effect hiervan op de adders valt nog af te wachten. Voorlopig werd al duidelijk dat er een gebrek aan ervaring was met dergelijke werken. Door de bijkomende omzichtigheid naar het sparen van de adderbiotopen, was het voor Katja niet altijd gemakkelijk om de werken in goede banen te leiden. Het mozaïekgewijs plagen bleek achteraf gezien misschien niet de beste keuze, maar de toekomst zal uitwijzen hoe de vegetatie zal reageren op de diverse uitvoeringsmanieren. Tot hiertoe werden er al wel adders aangetroffen in de nieuwe beheerde gebieden.

Status adderpopulatie Groot Schietveld

Het gaat om een grote, gezonde populatie met mogelijkheid tot optimaal behoud en bescherming. Door de beperkte

toegankelijkheid van het Groot Schietveld vormt de mens en zijn gedrag slechts een kleine bedreiging voor de Adder. Op het Groot Schietveld worden soms ook roofvogels met een adder in de bek waargenomen, maar de natuur blijft er wel in evenwicht.

Danny Laps

- Gebaseerd op de activiteitenverslagen 'Ecologie van de adder (*Vipera berus*) op het Groot Schietveld van Brasschaat' 2000-2005 van Katja Claus.
- Namens mezelf een hartelijke dank aan Katja voor alle inspanningen die ze leverde om me deze informatie te bezorgen.
- Op www.jnm.be/voorkempen onder menu foto's is een fotoverslag met uitleg te vinden over Katja aan het werk op het Groot Schietveld.

Vipera Berus (v) © Danny Laps - NFWG

Natuurreservaat in zijn blootje

Het Groot Schietveld

Het Groot Schietveld is een militair domein gelegen tussen Brecht en Wuustwezel en is enkel toegankelijk op bepaalde dagen en dan onder begeleiding van een gids. Het terrein is ongeveer acht km lang en twee km breed (exacte opp: 1750 ha en ligging ten opzichte van de zeespiegel 19-28 m). Toen de Nederlandse Koning Willem in het begin van de negentiende eeuw besloot in de **Braschaatse Heide** een oefenveld voor kanonnen en bommen toe te laten, legde hij meteen de basis voor wat later het Kamp van Brasschaat zou worden. Dit gebeurde door verschillende uitbreidingen van het oefenterrein ten behoeve van het Belgisch Leger en meer bepaald de artillerie. Vandaag de dag is de militaire activiteit zeer beperkt.

Het gebied bestaat uit een grote vlakte omringd door bos met enkele grote waterpartijen en talrijke vennen (in totaal meer dan 6% wateroppervlak). Het bos is voornamelijk naaldbos en de vlakte was oorspronkelijk heide, maar door de hoge stikstofconcentratie overwoekert het pijpestrootje en blijft van de heide niet meer veel over. Het gebied wordt niet intensief beheerd, buiten af en toe een werkdag van Natuurpunt. Tijdens de schietoefeningen branden soms grote stukken van het pijpestrootje af, wat zorgt voor grote kale plekken, waar de vegetatie zich echter snel herstelt.

De grote waterpartijen zijn ondermeer uitgegraven voor de aanleg van wegen en zijn een rustplek voor (soms zeldzame) watervogels. In het heidestuk liggen vele kleine waterplassen (vennen) die voortplantingswateren vormen voor amfibieën zoals de Kleine watersalamander, Heikikker en de zeldzame Rugstreeppad en Kamsalamander. De vennen ontstonden door opstuwung van ondoorlaatbare lagen klei-

Rugstreeppad (© Brecht De Meulenaer - NFWG)

en/of ijzerhoudend zand.

Rond die vennen zijn ook vaak zeldzame planten zoals de Kleine zonnedauw te vinden. Ook Moeraswolfsklauw, Lavendelheide en Koningsvaren kan je er vinden. In totaal groeien er naast de 'gewone' planten vierendertig beschermde soorten.

In het voor- en najaar vormt het Groot Schietveld een rustplaats voor doortrekkende vogels zoals Beflijsters en Grauwe kiekendieven (tot in de jaren '60 broedvogel, tot het laatste nest in vlammen opging tijdens een schietoefening...) Ook tijdens de winter is het gebied voor vogels belangrijk. Zo overwinteren er bijvoorbeeld jaarlijks enkele Klapeksters. Boomleeuwerik en Boompieper zijn opvallende broedvogels, net zoals de Bonte vliegenvanger die het daar de laatste jaren erg goed doet, in tegenstelling tot soorten als Ringmus, Klapekster, Zomertaling, Wulp, Grauwe klauwier, Geelgors... die in de laatste twintig jaar verdwenen zijn als broedvogels. Ook het aantal Zwarte spechten gaat sterk achteruit, door de komst van de Havik.

Opvallende insecten zijn de Grijze zandbij, die op zanderige paden hun holletjes hebben en bij zonnig weer massaal te voorschijn komen. En ook de Mierenleeuw is er bij goed weer te zien.

Het Groot Schietveld is echter vooral bekend om z'n grote populatie Gewone adders, de

enige resterende populatie in Vlaanderen (buiten een populatie op het grondgebied van Beerse en Lille die de laatste jaren echter ineens stort en in Zoersel waar na 1994 geen waarnemingen meer bekend zijn). De populatie op het Groot Schietveld zou nog bestaan uit meer dan 600 individuen en blijft stabiel tot zelfs groeiend. Deze populatie wordt onderzocht door Katja, die haar onderzoek begon naar aanleiding van haar studies biologie, maar het nu vrijwillig verder zet. Verschillende dieren zijn voorzien van een zender waardoor de verspreiding eenvoudig opgevolgd kan worden. Ook wordt van elk gevangen exemplaar een foto van de bovenkant van de kop genomen, waarbij de koptekening bij ieder individu een typisch patroon heeft en bij hervangst eenvoudig herkend kan worden. Normaal warmen deze koudbloedige dieren zich 's ochtends op op zonbeschenen plaatsen en zijn dan gemakkelijk waar te nemen. Meer info over de Adder kan je lezen in het artikel van Danny in deze Bertram. Voor info en gidsen over het Groot Schietveld kan je terecht op <http://www.natuurgidsen-brasschaat.be/introvpma.htm>.

Met dank aan Roger Laps, Danny Laps, Hugo van Besauw en David « Billy » Herman

Bert Willaert
bert.willaert@gmail.com

Het Groot Schietveld (© Danny Laps - NFWG)

Oplossing Mystery Competition 12

Mysteriefoto ZWG

Dat het een vleermuis was, konden de meeste wel zien, vermoed ik. Welke soort, dat is natuurlijk ietsje moeilijker. Er komen een twintigtal vleermuizen voor in België en die zijn niet allen even gemakkelijk van elkaar te onderscheiden. Voor het verschil tussen baard- en Brandtsvleermuis te weten moet je bijvoorbeeld naar de penis kijken, wat, neem het van ons aan, niet zo gemakkelijk is bij de vrouwtjes:-). Op foto is dit nog een stuk moeilijker omdat je de grote niet kan inschatten en bij deze foto is kleur er ook al niet bij.

Van de twintigtal soorten die voorkomen in België kan je onmiddellijk de al wat specialere uitzijende soorten uitsluiten. Zo zie je dat het zeker geen Mopsvleermuis is (typ hem maar eens in google in). Het is ook duidelijk geen soort Hoefijzerneus (grote of kleine), daar zijn neus niet de vorm heeft van een hoefijzer. De Grootoorvleermuizen (gewone en grijze) mogen we ook uitsluiten omdat die een soort varkensneus hebben en natuurlijk erg grote oren, al dan niet onder hun vleugels gevouwen (in winterslaap). Dit laatste kan dan misleidend zijn omdat hun tragus (soort binnenoer) even groot is als een echt oor van de andere soorten.

Deze vleermuis heeft een donkere rug en lichtere buik en dat wijst dat het waarschijnlijk een *myotis*soort is (een familie van vleermuizen). Vleermuizen uit de familie van de myotissen hebben steeds een duidelijk kleurverschil tussen buik- en rugvacht. Zo vallen de Dwergvleermuizen (gewone, kleine en ruige), de Laatvlieger, de Noordse vleermuis, de Rosse vleermuis en de Bosvleermuis weg. De Tweekleurige vleermuis heeft ook een lichter buik- dan rugvacht, maar deze heeft een erg donker aangezicht, heeft witte haarpunten waardoor de donkere rugvacht een zilverachtige glans krijgt en de oren zijn volledig anders.

Dit 'beperkt' dan de keuze tussen de *myotis*familie, die bestaat uit Watervleermuis, Meervleermuis, Bechsteins vleermuis, Vale vleermuis, Baardvleermuis, Franjestaart, Brandtsvleermuis en Ingekorven vleermuis.

De vleermuis heeft een rozig snoetje en geen bruin, waardoor Baard- en Brandtsvleermuis ook wegvallen. Op een zwart-wit foto is roze natuurlijk niet te zien, maar een kleurverschil tussen een rozig en bruin snoetje is wel te zien.

Het is gewoon een Franjestaart (*Myotis nattereri*) en deze is eigenlijk gewoon te herkennen aan de vrij lange, licht doorschijnende oren die aan het uiteinde een beetje omhoog buigen (schoenlepelvorm) en zijn rozig snoetje. En op de foto zie je inderdaad de oren op het einde naar boven wippen. De Bechsteins vleermuis heeft lepelvormige oren, maar deze zijn veel groter en ze wippen op het einde niet zo omhoog. Al dat uitsluiten hierboven was eigenlijk niet nodig voor deze determinatie, maar het was hopelijk

Franjestaart © Laurens Vogelaers

wel leerzaam.

Er zijn twee antwoorden binnengekomen. Een deelnemer dacht aan een Watervleermuis en deze lijkt er inderdaad sterk op, deze heeft ook zo'n rozig (op foto licht) snoetje, maar die opwippende oren zijn dus erg typisch voor een Franjestaart. De tweede poging kwam van Mulkens Bart en die wist dat het een Franjestaart was waardoor we onze winnaar van deze mysteriefoto (en bijhorende prijs) kennen, proficiat Bart!

Voor ZWG,
Joachim De Maeseneer (tekst) en Laurens Vogelaers (foto)
joachimdm@yahoo.com

Mystery Competition 13

Wie herkent deze vogel?

Haal je vogelboeken maar boven en fris je kennis op.

Zoek het antwoord en mail vervolgens de juiste soortnaam, samen met jouw naam en adres door naar bertram@jnm.be.

De winnaar krijgt een waardebon van 10 euro voor de JNM-winkel cadeau!

Doen dus.

Onbekend VWG-object (© Brecht De Meuleaner)

De Gewone Kameleonspin

Europese spin van het Jaar 2006 - De Gewone Kameleonspin - *Misumena vatia* (Clerck 1757)

In 2006 wordt voor het eerst een Europese "Spin van het Jaar" verkozen. De eer is aan de Gewone Kameleonspin – *Misumena vatia* (Clerck 1757). Zij behoort tot de familie van de Krabspinnen (*Thomisidae*). Die naam dankt de familie vooral aan de krabachtige poten die zijwaarts gericht zijn. De twee voorste paar poten zijn duidelijk langer dan de achterste. De Kameleonspin onderscheidt zich wel van andere inheemse krabspinnen door het bijzondere vermogen om van kleur te kunnen veranderen. De meest voorkomende kleuren zijn geel en wit, maar er zijn ook exemplaren gezien die groenig tot grijsblauw gekleurd waren.

Biologie

De Gewone Kameleonspin is zoals andere krabspinnen een typische "afwachtende" jager (*sit-and-wait strategy*). Meestal ligt ze op de loer tussen bloemblaadjes, wachtend op insecten die de bloemen bezoeken. Met haar kleinere achterpoten verankert ze zich, terwijl de sterkere voorpoten opengesperd blijven. De nietsvermoedende bloembezoeker wordt pijlsnel gegrepen waarbij de spin haar dodelijke injectie toedient met behulp van stevige giftanden. De prooi wordt meestal ter plaatse verorberd waarbij enkel het uitwendige skelet achterblijft.

Dankzij het vermogen om van kleur te veranderen is de Gewone kameleonspin wonderbaarlijk goed gecamoufleerd op witte en gele bloemen. Doch zijn enkel volwassen vrouwtjes hiertoe in staat. De transformatie vergt heel wat energie en vrouwtjes hebben al vlug enkele dagen nodig om het proces te voltooien. Wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat deze camouflage de spinnen

zowel voor hun prooien als voor mogelijke aanvallers vrijwel onzichtbaar maakt. Het mannetje daarentegen is veel bonter gekleurd en een stuk kleiner dan het vrouwtje.

Volwassen spinnen kunnen van mei tot juli worden gevonden. De paarperiode vangt aan bij het begin van de zomer. Na de paring wordt een eipakket veilig opgeborgen in een blad dat met spinsel wordt dichtgesponnen. De jongen overwinteren tussen bladafval en ontwikkelen zich tot volwassen exemplaar in het volgende jaar.

Leefgebied en verspreiding

De Gewone kameleonspin is een bewoner van open plaatsen zoals grasland, heideland en velden, maar kan ook worden aangetroffen op zonnige paden, bosranden, braakland en tuinen. In België wordt de spin vooral in het zuiden van het land gevonden, maar ze wordt ook in Vlaanderen aangetroffen. In de Rode Lijst van spinnen in Vlaanderen, wordt haar status "kwetsbaar" genoemd. In het westen van het land werd ze tot nu toe weinig aangetroffen. Meldingen (liefst met foto) van de soort zijn zeer welkom (zie contactadres hieronder). In Europa is het genus *Misumena* verspreid van Scandinavië tot het Middellandse Zeegebied. Ze wordt ook gevonden in het noorden van Azië en Noord-Amerika. De meer dan 40 andere soorten van het genus *Misumena* zijn typische bewoners van tropische en subtropische gebieden.

Kenmerken en gelijkende soorten

Enkel de volwassen vrouwtjes zijn felgeel of helwit gekleurd. Naast deze twee kleurvarianten worden ook alle schakeringen met groen-witte tinten aangetroffen. Soms zijn de dieren bovendien versierd met twee rode strepen op het achterlijf. De bovenkant van het kopborststuk toont twee zwarte strepen. Het veel kleinere mannetje heeft een donkerbruin

kopborststuk en donkere voorpoten. Het achterste gedeelte van het lichaam is geel met een donker kleurenpatroon.

Nog één Belgische spinnensoort is in staat om van kleur te veranderen: *Thomisus onustus* (Bloemkrabspin). Zij heeft een nog groter kleurbereik en kan van wit over geel tot violet gekleurd zijn. Daarnaast verschilt ze door de twee bulten op haar achterlijf en de zij-ogen die opeen kleine verhoging staan. De juveniele van de Gewone kameleonspin hebben een groenachtige kleur aangezien ze meestal op groene plantdelen zitten. Daardoor kunnen ze mogelijk verward worden met sommige groengekleurde krabspinsoorten zoals *Diaea dorsata* (Groene Krabspin), *Misumenops tricuspidatus* (Struikkameleonspin) en *Heriaeus graminicola* (Haarkrabspin).

Omwille van haar opvallende kleur en variabiliteit, is *Misumena vatia* onder meer dan twintig verschillende wetenschappelijke namen beschreven geweest! De moderne naamgevingswetenschap bracht deze synoniemen aan het licht.

Oorsprong van de naam

Genusnaam: *Misumena* --- [misúmenos] (in het Grieks: "gehaat"); [miséo] (Grieks: "haten")

Soortnaam: *vatus*, -a, -um (in het Latijn: "naar buiten gebogen" (hier "met gebogen poten"))

European Spider of the Year – ESY

Sinds 2000 kiest een groep van experts uit Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland een spinnensoort die gedurende een jaar in de belangstelling staat. Na de Waterspin (2001) was het de beurt aan de Tijgerspin (2002), de Kraamwebspin (2003), de Groene Jachtspin (2004) en vorig jaar de Huiszebraspin (2005). De Belgische Arachnologische Vereniging ARABEL was de eerste om het oorspronkelijk Duitstalige project "open te trekken". Vanaf 2006 wordt een volwaardig Europees "Spin van het Jaar"-project georganiseerd. Dit jaar is *Misumena* dus de "ambassadeur" van de spinnen van Scandinavië tot het Middellandse

Zeegebied en van Ierland tot Hongarije. Men rekt op haar om de fascinerende kant van deze uiterst nuttige dieren tot zijn recht te laten komen. In totaal nemen eenentwintig landen deel aan dit initiatief!

OPROEP - JNM'ers on the spot!!!

Als jullie tijdens excursies, uitstappen, spelender-wijs-woordjes-leren-tochten enzomeer, waar dan ook in België, deze soort tegen het lijf lopen:

- noteer plaats van de waarneming (plaatsnaam, toponiem,...)
- beschrijf de vindplaats (bv. kalkgrasland doorspekt met struikopslag)
- neem indien mogelijk een foto !!!

Aarzel zeker en vast niet om onderstaande mensen te contacteren. Alle gegevens worden gecentraliseerd en bijgehouden door de Belgische Arachnologische Vereniging (zie verder). In de toekomst worden alle gegevens opgenomen in een verspreidingsatlas voor de spinnen van Vlaanderen, waar momenteel naarstig wordt aan gewerkt!

Auteurs van de oorspronkelijke Duitse tekst: Peter Jäger & Martin Kreuels

Nederlandse vertaling: Koen Van Keer

Aanpassingen: Kevin Lambeets

Contactadres voor waarnemingen in België:

Koen Van Keer (Secretaris ARABEL) Oude Beurs 60, BE-2000 ANTWERPEN

Tel: 032267601 - koen.vankeer@advn.be

Kevin Lambeets Vlietstraat 4, BE-3350 LINTER

Tel: 0497920991 - kevin.lambeets@gmail.com

Deelnemende genootschappen:

- Belgische Arachnologische Vereniging
<http://www.arabel.ugent.be/>
- Arachnologische Gesellschaft e.V. AraGes
<http://www.arages.de/>
- European Invertebrate Survey-Nederland, Section SPINED
- Grupo Iberico de Aracnologia-Sociedad

Entomologica Aragonesa GIA http://aracnologia.ennor.org/web_intro.html

• Society of European Arachnologists SEA
<http://www.european-arachnology.org/esa-start.shtml>

• BioNetworX, Münster
<http://www.bionetworx.de/>

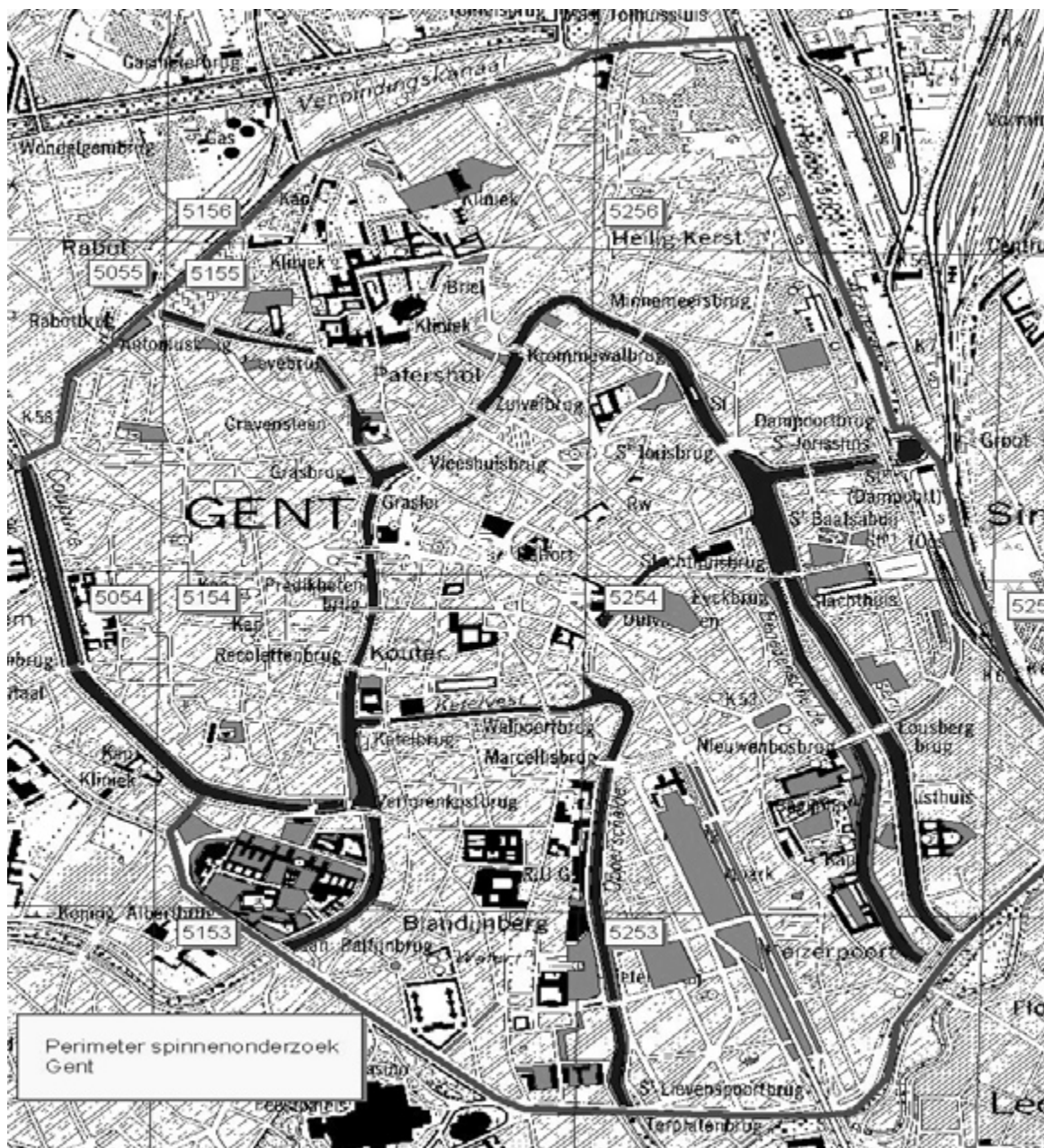
<http://www.knnv.nl/eindhoven/iwg/Araneae/SpiBenelux2006/species=Spin%20van%20het%20jaar%202006>

Duitsland
http://www.spiderling.de/arages/Verbreitungskarten/MIS_VAT.HTM

Groot-Brittannië
<http://www.searchnbn.net/gridMap/gridMap.jsp?allIDs=1&srchSpKey=NBNSYS0000008718>

Verspreidingskaarten

Benelux

Oproep tot medeweking

Oproep tot medewerking: Een inventarisatie van de spinnen van de Gentse kuip.

Dewerkgroep ARABEL (Arachnologica Belgica) is de promotor van onderzoek naar inlandse spinnen en probeert de spinnen in het algemeen een grotere bekendheid te geven. Gedurende het hele jaar 2006 wordt gewerkt aan de inventarisatie van de spinnen van de kuip van Gent. Spinnen zijn namelijk niet alleen belangrijke indicatoren voor natuurlijke milieus, maar ook in stedelijke milieus blijken ze belangrijk te zijn. Een onderzoek in de binnenstad van Antwerpen in 2004 had als resultaat dat er op een oppervlakte van ongeveer vijf km² meer dan 100 verschillende soorten werden aangetroffen. Het bleek een mengeling te zijn van gewone soorten die bijvoorbeeld ook in huizen en tuinen leven, ingevoerde uitheemse soorten, meer recente warmteminnende inwikkelingen van het Middellandse zeegebied en opmerkelijk heel wat spinnen die op boomstammen leven.

ARABEL voert in 2006 in Gent een gelijkaardig onderzoek uit. Hiervoor is er een gebied van vergelijkbare grootte (vijf km²) afgebakend, waar gedurende het hele jaar zal verzameld worden. De begrenzing van het gebied is, beginnende aan de Dampoort en in wijzerzin: Kasteellaan, Heirnislaan, Vlaamse Kaai, Keizervest, Sint Lievenslaan, Citadellaan, Ch. De Kerchovelaan, Godshuizenlaan, Bijlokestraat, Coupure rechts, Begijnhoflaan, Opgeëistenlaan, Blaisantvest, Muidelaan Dok Noord, Stapelplein en Dok Zuid (zie bijgaande kaart).

De medewerking kan op twee manieren gebeuren: 1. Zelf actief spinnen verzamelen en ze bezorgen aan de onderzoekers. 2. (vooral voor mensen met tuinen) Eén à twee bezoeken toelaten voor een korte inventarisatie.

Indien dit u interesseert of indien u verdere vragen hebt, kunt u contact opnemen met de hieronder vermelde personen. Een verslag

met de resultaten van het onderzoek zal in Snep worden gepubliceerd.

Als actieve NWG'ers zullen we uiteraard ons steentje bijdragen!!! Daartoe werd een bodemval in de tuin van het bondssec geïnstalleerd. Deze zal iets meer dan een maand operatief zijn. Verder meer werd reeds een inleiding tot het inzamelen van spinachtigen alsook een kriebelende presentatie gegeven tijdens een JNM-soirée... Info hieromtrent kan je altijd bekomen bij Kevin. De VBWG tracht eveneens een aantal avond / weekend-excursies te organiseren. Daarbij zullen we voornamelijk de streek rond het Prinsenhof – Patershol – Belfort - ... inventariseren (UTM 5155 -5156). Uiteraard mogen jullie altijd op je eentje erop uittrekken en de ingezamelde spinnen bezorgen aan iemand van de VBWG, of ze eventjes binnenbrengen op campus Ledeganck (9^e verdiep, op naamkaartjes zoeken naar Kevin of Jean-pierre of iemand anders; contactgegevens onderaan vermeld). Dus, beste mensen allemaal: smijt jullie eens en tracht het komende jaar heel wat spins te verzamelen binnen de gentse perimeter! Voor meer info of benodigdheden als alcohol of inzamelpotjes, twijfel niet iemand van onderstaande personen te contacteren!!!

ik beloof alvast een publicatie'tje in Bertram van de immense bondssec-binnentuin (BB in een andere betekenis gegoten).

Kevin Lambeets
kevin.lambeets@gmail.com

De medewerkers zijn: Robert Bosmans (AMINAL afdeling Natuur; robert.bosmans@lin.vlaanderen.be), Mark Alderweireldt (Provincie Oost-Vlaanderen; mark.alderweireldt@oost-vlaanderen.be), Jean-Pierre Maelfait (Universiteit Gent; jeanpierre.maelfait@ugent.be) en Kevin Lambeets (Universiteit Gent; kevin.lambeets@ugent.be).

Nieuwe werkgroep: de NFWG

Voorstelling van de NatuurFotografieWerkGroep

NFWG, je hebt er wel al van gehoord. Zeker als je al eens op de nationale JNM-site rondgesnuffeld hebt. De NFWG of ook wel een bende gekken met fototoestel dat geen moment stilstaat, tenzij de batterijtjes leeg zijn.

Danny in macrohouding
(© Stephanie Schelfhout - NFWG)

Stephanie Schelfhout
(© Frederik Van Leeckwyck - NFWG)

De Geschiedenis:

Vorig jaar kwam het idee van Gert Arijs om een Natuurfotografie cursus-kamp te geven. Dit lokte uiteraard de freaks (al dan niet in wording), zoals zoete nectar de bijtjes lokt, naar het verre Limburg. Na vijf dagen keiharde training en legerdril vormden enkelingen een harde kern. Deze bestond uit: Gert, Danny en Stephanie. Zij bleven contact houden. Was het niet om enkele lekkere plaatjes (van fauna en flora weliswaar) uit te wisselen dan was het wel om snode plannen voor te bereiden. Eén van die plannen was het Paddoweekend zo hard mogelijk vastleggen op foto. Ja, van dat weekend kon wel gezegd worden dat er even zwaar werd gefotografeerd als gedetermineerd (tot grote frustraties van de paddomeiden die daardoor nog harder gingen determineren). Het idee om een werkgroep op te starten begon op het forum door Brecht tijdens een discussie rond de fotowedstrijd. Gert's duistere brein begon te borrelen en al snel lokte hij

Gert met Nikon (© Stephanie Schelfhout - NFWG)

Gert zonder Nikon (© Stephanie Schelfhout - NFWG)

Danny en Stephanie naar zijn kot in Diepenbeek onder het mom van een oprichtweekend. En ja hoor! De NFWG was (onofficieel) geboren! We hebben er zelfs een Limburgs stamcafé op na gehouden: De Lederhosen.

De structuur van de NFWG:

Voorzitster: Stephanie Schelfhout alias de blonde met Fujicamera en zelfgemaakte macrolens. Deze meid is waarschijnlijk de enige NFWG-ster die niet zwaar materiaal-geil is (Quote: Brecht de Meulenaere). Ze probeert met weinig materiaal veel te doen. En ja soms kan ze wel eens een zwevende Zweefvlieg te pakken krijgen op haar schermpje. Hoewel ze nog maar een klein jaar met natuurfotografie bezig is, houdt dat haar niet tegen deze voorzitster-functie met volle overtuiging uit te voeren. Foto-ambitie van deze zomer: een sprinkhaan in de vlucht/sprong fotograferen.

Nikon vs Canon (© Stephanie Schelfhout - NFWG)

met kleine bewegingsonscherpte en een adder in z'n poep. Huidig fotoproject: Hij is al enkele weken bezig om een kwakende kikker met opgeblazen kwaakblazen mooi vast te leggen.

Ping: Gert Arijs alias de eeuwige short- en sandaaldrager en Canon-addict. Met zijn 6 jaar ervaring is hij de grootste fotofreak in ons midden. Hij geeft de voorkeur aan macrofotografie en probeert naar eigen zeggen *'geen foto's te maken van mooie beesten maar mooie foto's van beesten'*. Gert is al vrij productief geweest op vlak van foto's publiceren en is de inspiratiebron bij uitstek als je een originele foto wil. Deze bink is nog steeds op zoek naar een vrouwelijk model voor de uitwerking van zijn ultieme natuurfoto. Brecht De Meulenaere en Bert Willaert azen ook op een NFWG-functie en zullen die binnenkort ridderlijk ontvangen van de voorzitster.

Brecht demonstreert het vissershoedje (© Stephanie Schelfhout - NFWG)

Secretaris: Danny Laps alias de sexy krullebol met een zware Nikon-verslaving. Hij krijgt migraine van teveel Canon-bodys en wordt zwaar geil van zijn Nikon-sluitergeluidjes. Naast natuur legt hij ook BV's vast op paparazzo-wijze. Zo heeft hij al een exclusieve foto van een BV-koppel met pasgeboren spruit in een Vlaams roddelboekje gepubliceerd. Ondertussen is hij één jaar fervent bezig met fotografie en geeft hij de voorkeur aan 12mm met polarisatiefilter en macrofotografie. Zijn ultieme natuurfotodroom is een Shetlandpony in zijn natuurlijke omgeving dansend op het ponylied

Ponylied (© Stephanie Schelfhout - NFWG)

Sabelsprinkhaan omsingeld
(© Stephanie Schelfhout - NFWG)

Danny test Nikon van Wouter
(© Stephanie Schelfhout - NFWG)

Waarom is Gert geen voorzitter?

Met al die merkenjacht is er soms wel eens een onverzadigbare Canon-Nikon discussie die geen van beide kan winnen. Als ze dan weer eens beginnen vechten (MET camera's) komt Stephanie ertussen met haar vredelievende Fuji. En zo is ze voorzitter kunnen worden.

Fotocursus 2005 (© Zelftimer - NFWG)

Zware afwijkingen:

Als er iets kan gedefinieerd worden als mankement bij de NFWG, dan is het wel hun voorliefde voor het PONYLIED! Een schraal muziekje dat niet-NFWGers blijkbaar niet kunnen appreciëren. Nog een onuitgesproken afspraak is het dragen van een vissershoedje. Dit kan een ongelofelijk handig instrument zijn bij het fotograferen.

Het waarom:

Om fotos te trekken! Maar geen gewone fotos! Helemaal niet. Dankzij het digitale tijdperk wordt er nu meer op het knopje gedrukt. Zonder wat meer doen nadenken vooraleer de foto te maken. We proberen schoonheid schoon vast te leggen.

Uiteraard houden we ons aan bepaalde 'ethische' afspraken. Zo kan het niet een beest te doden om de ultieme foto te maken! We proberen betere natuurfotos in de JNM te krijgen maar zonder er te ver voor te gaan natuurlijk. Het is niet de bedoeling ecosystemen kapot te maken voor dat ene kiekje. We denken er stilletjes aan een online-foto-database te maken met taxonomische rangschikking per organisme. We stellen

Vroedmeesterpad (© Stephanie Schelfhout - NFWG)

Voorzitsteraanbidding (© Zelftimer - NFWG)

Hoe neem je een foto van een Levendbarende hagedis (© Stephanie Schelfhout - NFWG)

onze beelden dan ook graag ter beschikking aan mensen die een artikel ofzo schrijven. Het is ook de bedoeling om de jaarlijkse natuurfotografie wedstrijd van de JNM aantrekkelijker te maken en fotografie te promoten.

Nu genoeg over ons. We hopen jullie (Bertramlezers) te kunnen dienen met mooie opnamen van de geliefde bestjes/plantjes.

Contact:
Stephanie Schelfhout
gsm: 0474/799.035
nfwg@jnm.be

Stephanie met camera en grote groene sabel (© Danny Laps - NFWG)

Lederhose: NFWG op pad (© Zelftimer - NFWG)

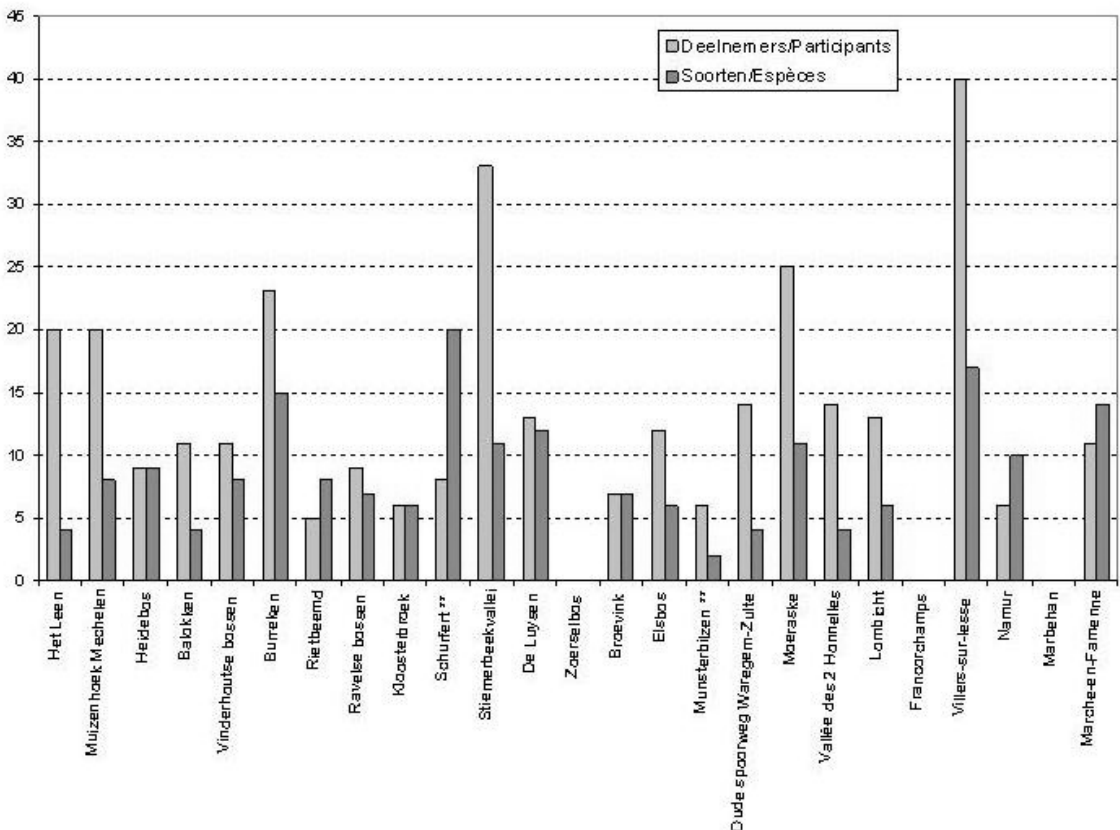

Dag van het Lieveheersbeestje

Langs deze weg bedankt aan iedereen die heeft meegewerkt om de Dag van het Lieveheersbeestje 2006 tot een geslaagde activiteit te maken, die de uistraling van de lhb-werkgroep zeker ten goede komt en ongetwijfeld ook een boost betekent voor het inventarisatiewerk! Sommige excursies vielen wellicht een beetje in het water maar de respons was over het algemeen zeer goed! In totaal bereikte de Dag van het Lieveheersbeestje meer dan 250 mensen (voorlopige cijfers, heel wat resultaten moeten nog binnenkomen)!!! Hier is het voorlopige scorebord (voor een duidelijke figuur en meer info zie www.inbo.be):

Tim Adriaens
tim.adriaens@inbo.be

Dag van het Lieveheersbeestje / Journée Cox 2006

Informatie nieuwe dagvlinderatlas (zie rechts)

Vlaamse Vlinderwerkgroep vzw
p/a Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
Dirk Maes
Kliniekstraat 25
1070 Brussel

02/558.18.37
dirk.maes@inbo.be
Website: www.inbo.be
Forum: groups.yahoo.com/group/papillio

Op naar een nieuwe dagvlinderatlas

Een beetje historie

In 1991 startte de Jeugdbond voor Natuur en Milieu met het Dagvlinderproject dat als doel had om aan de hand van een grootschalige inventarisatie de verspreiding van de dagvlinders in Vlaanderen beter te kennen. In 1994 nam de Vlaamse Vlinderwerkgroep vzw de coördinatie van het project over. De werkgroep wil d.m.v. inventarisatie, monitoring, ecologisch onderzoek, advies en educatie dagvlinders in Vlaanderen beschermen. Ondertussen groeide het aantal projectmedewerkers fors aan tot zo'n 700-tal. In 1999 verscheen dan de langverwachte atlas "Dagvlinders in Vlaanderen - Ecologie, verspreiding en behoud". De atlas bevatte ook de Rode Lijst van de dagvlinders van Vlaanderen en drukte ons met de neus op de trieste feiten: een derde van de dagvlinders staat in de categorie 'Uitgestorven', een ander derde is in meer of mindere mate bedreigd.

Tijd voor een nieuwe atlas

Ondertussen is, onder andere uit onderzoek in het buitenland, gebleken dat heel wat 'algemene' soorten het niet goed doen. Denken we maar aan het hooibeestje en het icarusblauwtje. Mogelijk zijn er ook soorten die we vroeger te vaak over het hoofd zagen en in feite toch algemener zijn dan gedacht (bvb sleedoornpage). Met andere woorden: tijd voor een nieuwe dagvlinderatlas! We willen daarbij 1) een heel goed beeld krijgen over de huidige verspreiding, 2) een nieuwe Rode Lijst maken en 3) de monitoringroutes opnieuw promoten. Het inventarisatiewerk zal gebeuren van 2006 tot 2008 (mogelijk tot 2009). Het eerste jaar (2006) zal een pilootjaar zijn waarbij de verschillende methodes om gegevens te verzamelen uitgetest zullen worden.

Hoe gegevens verzamelen?

Het verzamelen van gegevens zal uit vier luiken bestaan. Een eerste luik betreft het doorsturen van *losse waarnemingen*. Hiervoor werd een nieuw invulformulier gemaakt en in de loop van 2006 zal ook on-line gegevens kunnen doorgegeven worden. In een tweede luik zullen *gestandaardiseerde waarnemingen* verzameld worden. Doel is om in 303 atlashokken van 5x5 km het aantal dagvlindersoorten te bepalen. Binnen elk atlashok zal in 8 steekproefhokken een inschatting gemaakt worden van het aantal individuen per soort. Daarnaast zal een reeks *aandachtssoorten* in detail gekarteerd worden. Hiervoor worden zoekkaarten opgemaakt voor specifieke gebieden waar telkens gekeken wordt of bepaalde aandachtsoorten aanwezig zijn of niet. Tenslotte zal de haalbaarheid van een reeks nieuwe *monitoringroutes* bekeken worden.

Wat in 2006?

Dit jaar wordt dus een testjaar. Het doorsturen van losse waarnemingen wordt vanaf dit voorjaar gestart (ook oude waarnemingen die nog niet werden doorgestuurd, zijn nog steeds welkom). Verder is het de bedoeling om voor elk atlashok tegen uiterlijk eind 2006 een peter of meter te vinden, zodat dit deel van het atlasproject volwaardig kan starten in 2007. Geïnteresseerden kunnen dit jaar ook reeds meewerken aan het uittesten van de gestandaardiseerde methode binnen dit luik van het project. Tenslotte gaan we dit jaar ook op zoek naar vrijwilligers die aandachtsoorten in de specifieke zoekgebieden willen in kaart brengen. Wil je meewerken en/of heb je graag nog meer informatie? Neem dan contact op met de Vlinderwerkgroep (zie hieronder). Via onderstaande forum en website zal in de loop van het jaar regelmatig informatie verspreid worden. Alvast hartelijk dank voor de medewerking en veel vlindergenot!

Meer informatie: zie links

Kort Kort Kort

Dassenhaar nog altijd gebruikt in scheerkwasten

Dassenhaar werd vroeger gebruikt voor het vervaardigen van scheerkwasten en verfborstels. Ook vandaag de dag worden luxe-scheerkwasten nog steeds van dassenhaar gemaakt, maar dan van de gekweekte en niet beschermde variant van onze das, de Chinese varkensdas (*Arctonyx collaris*). Althans dat is wat beweerd wordt. Recent onderzoek toonde aan dat ook vandaag de dag nog steeds borstels gemaakt worden van Dassen (*Meles meles*) niettegenstaande dit in de meeste Europese landen wel degelijk een beschermde diersoort is. (onder andere ook volgens de conventie van Bern). De onderzoekers onderzochten het DNA van een aantal in Spanje en Nederland commercieel verkrijgbare borstels. Bij analyse en vergelijking van het mitochondriaal DNA afkomstig van haren uit de kwasten, met de base-paar-sequenties binnen datzelfde specifieke stukje DNA die gekend zijn bij de soorten, konden de onderzoekers aantonen dat in vier van de onderzochte kwasten inderdaad alleen haar van de Chinese varkensdassen zat. Vier andere bevatten echter duidelijk ook haren van onze Das. Eén van de vier was afkomstig uit Frankrijk waar het in bepaalde omstandigheden nog steeds legaal is om dassen te vangen en te verhandelen. De andere drie waren van Nederland afkomstig waar het verboden is om dassen te bezitten, verkopen, transporteren of gebruiken voor commerciële doeleinden.

Bron: Biological conservation 128 (3)

Biologische landbouw en diversiteit

De wereldwijde uitbreiding en intensivering van de landbouw vormt één van de grootste bedreigingen van de biodiversiteit. Het aantal voorbeelden van terugvallende soorten is nauwelijks op te noemen: Veldleeuwerik, Grauwe gors, Hamster... Aangezien de oppervlakte landbouwgrond alleen maar toeneemt en ook nu al zeer grote oppervlakte in beslag neemt, zien velen hun heil in een andere manier van landbouw, een meer duurzame landbouw. Maar is de natuur ook werkelijk beter af met biologische landbouw? Ondanks de vele moeilijkheden om objectieve vergelijkingen te maken, toont het merendeel van de studies een duidelijk hogere diversiteit en densiteit in vrijwel alle taxonomische groepen. Zo staan er meer dan dubbel zoveel soorten planten op een biologische dan op een conventionele akker. Er zijn ook duidelijk meer vlindersoorten, terwijl het aantal 'pest-soorten' (koolwitjes *Pieris brassicae*) niet significant verschilde. Ook bij andere arthropoden werden duidelijk meer soorten teruggevonden op bio-gronden dan op gewone akkers. Veertien van de zestien in Engeland voorkomende Vleermuizen werden teruggevonden op biologische akkers tegenover elf op gewone. De Grote en Kleine hoefijzerneus werden enkel (in deze studie) teruggevonden op biologische gronden. En ook bij de vogels waren er duidelijk meer nesten en meer soorten op biologisch verbouwde gronden. Typische akker- en rodelijst-soorten als Veldleeuwerik kwamen aanzienlijk meer voor op biologische landen.

Bron: Biological conservation 122: 113-130

Brecht De Meulenaer

brecht.de.meulenaer@telenet.be

Kort Kort Kort

Sternen in de voorhaven

Om een zeehaven uit te bouwen, werden grootse werken uitgevoerd in de haven van Zeebrugge. Niet alleen vele schepen vonden zo hun weg naar Zeebrugge. Er ontstond ten gevolge van de werken immers ook geschikt broedterrein voor sternes - met name Visdief, Grote stern en Dwergstern. De terreinen die de sternes oorspronkelijk hadden uitgekozen kregen echter in de loop der jaren hun uiteindelijke bestemming als haventerrein. Om het verlies aan broedgebied te compenseren werd destijds beslist tot de aanleg van een kunstmatig schiereiland aan de oostelijke strekdam van de haven. Dit terrein is helemaal ingericht om aan de noden van broedwillige sternes te voldoen. En met succes: in nog geen tien jaar tijd is de Zeebrugse Voorhaven uitgroeid tot één van de grootste kolonies sternes van Noord-West-Europa.

Vanaf vandaag is één van de grootste broedkolonies van sternes in Noord-West-Europa via slechts een eenvoudige muisklik te bezoeken. De natuurvereniging Natuurpunt heeft immers webcamera's geplaatst op het sterneneiland in de Voorhaven van Zeebrugge. Surf naar www.natuurpunt.be/sternen en kijk live naar dit unieke natuurspektakel.

Bron: www.soortenbeleid.be

Stop de vossenjacht!

Jagers mogen vanaf 1 april 2006 weer zogende moedervossen 's nachts met lichtbakken verblinden en doodschieten. Ook drijfjacht en het gebruik van vangkooien en honden en het bejagen van dieren in rui-, zoog- en broedtijd wordt door minister Veerman (CDA) van LNV weer wettelijk toegestaan! De welpjes wachten tevergeefs op de terugkomst van hun moeder en sterven een afschuwelijke hongerdood of worden door jagers doodgeknuppeld. Dankzij de lobby van jachtminnende parlementariërs van CDA en VVD zijn onder andere vossen weer vogelvrij in heel Nederland. Help De Faunabescherming daar een eind aan te maken! Ga naar www.stopdevossenjacht.nl voor het ondertekenen en verzenden van de actie-oproep! Voor meer informatie: www.novatv.nl/index.cfm?ln=nl&fuseaction=videoaudio.details&reportage_id=4271

Bron: www.zoogdierwerkgroep.be

Europa: Malta past jachtwetgeving aan

Na zwaar internationaal protest, ook vanuit Vlaanderen, en onder dreiging van een Europese rechtszaak, heeft Malta haar jachtwetgeving verstrengd. Voor sommige soorten wordt de jachtopeningstijd zodanig ingekort dat lentejacht onmogelijk wordt. Dit is een belangrijke stap vooruit. Al is het jammer dat de wijzigingen pas eind mei 2006 van kracht worden. Bovendien meldt BirdLife Malta <<http://www.birdlifemalta.org/>> dat er een probleem is met de afdwinging. Meer info: steven.vanholme@natuurpunt.be

Tomas Willems
ans@jnm.be

Biodiversiteit

Biodiversiteit gaat erop achteruit

Vlaanderen moet meer inspanningen leveren om zijn biodiversiteit te behouden.

In Vlaanderen, maar ook in de rest van de wereld, blijft de biodiversiteit achteruitgaan. Samen met de rest van de EU heeft Vlaanderen in 2001 de Göteborg-doelstelling ondertekend om dit verlies te stoppen tegen 2010. Maar recente cijfers van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek tonen aan dat het niet de goede richting uitgaat met onze biodiversiteit.

Vlaanderen was nochtans goed bezig. Tot voor drie jaar gingen de indicatoren, die gebruikt worden om de biodiversiteit te meten, erop vooruit. Maar daarna was er op allerlei vlakken een terugval te zien. Plantensoorten die gevoelig zijn aan verzuring en vermisting, komen minder voor sinds 2004. De gezondheid van de bomen verslechtert sinds 2004: eenentwintig procent van de Vlaamse bomen is beschadigd. Van de waterlopen, die er sinds 2004 wél weer op vooruitgaan, laat toch slechts zeven procent een kwetsbare biodiversiteit toe.

Op het vlak van natuur- en bosreservaten is er goed nieuws. Hun oppervlakte neemt geleidelijk toe, dankzij de inspanningen van natuurverenigingen om het leefgebied van gevoelige soorten te sparen. Maar met een oppervlakte van 2,3 procent blijft Vlaanderen ver achter op andere economische topregio's zoals Nederland met 9,7 procent. Om kwetsbare planten diersoorten in stand te houden, is het bovendien nodig dat de leefgebieden vergroten en vooral meer samenhangen. Ook inspanningen op dit gebied lopen vertragingen op.

Toch wordt de zaak ernstig genomen. Landbouwers zorgen voor meer biodiversiteit door weides en graslanden in te richten in functie van broedende vogels en kwetsbare planten. Meer en meer bosgroepen en bosexploitanten zetten zich in om duurzaam bosbeheer te promoten. De wegenadministratie legt steeds meer ecologische bermten aan. En ook de lokale overheden investeren in projecten rond parken, groenbeheer, natuur en landschappen.

(fge)

www.natuurindicatoren.be

De Standaard: zaterdag 20 mei 2006

HET WAARNEMINGENBOEKSKE!

Scherp je potlood op een punt en noteer zoveel je kunt!

Het wat:

Den tijd van onhandige waarnemingsformulieren die je uit de convo moest scheuren is voorbij. Al wat je ziet kruipen, groeien, vliegen, baltsen, fladderen, zwemmen... kan je kwijt in een overzichtelijk boekseke.

Het waarom:

Waarnemingen verzamelen is niet alleen leuk en leerzaam, de gegevens kunnen ook zeer nuttig gebruikt worden. Bezorg je ingevulde waarnemingenboeksekes terug en je observaties zullen terechtkomen in een centrale faunadatabank van JNM, Natuurpunt, INBO,...die binnenkort het levenslicht zal zien.

Het waarnemingenboekseke!

Je zal het binnenkort zeker tegenkomen in afdelingspost of kampenpost. Een mailtje naar ans@jnm.be volstaat ook om er één in je bezit te krijgen.

De afdeling/ kamp/persoon die de meeste waarnemingen doorgeeft kan rekenen op een mooi prijsje...

Invullen & doorsturen dus! (naar JNM-Bondssec, tav Tomas Willems, Kortrijksepoortstraat 192, 9000 Gent.) Ook oude waarnemingenboeksekes, formulieren of losse waarnemingen zijn natuurlijk welkom!

Gàààn!

de NWG

De NWG is de natuurstudiewerkgroep van de JNM. Meer weten? ans@jnm.be of www.jnm.be/natuur.php

Structuur van de NWG (2005)

NWG (nwg@jnm.be):

Voorzitter: Tomas Willems, 0494/99 06 68, ans@jnm.be

Secretaris: Brecht De Meulenaer, 03/776.63.22 of 0485/57.69.24, brecht.de.meulenaer@telenet.be

Ping: Wout Opdekamp, 03/314.39.20 of 0477/45.31.61, wout_opdekamp@yahoo.com

Redactie (Bertram): Jan Claes, 03/766.36.00, bertram@jnm.be

Pers en promo: Esther Castermans, 089/41.42.65 of 0472/25.34.40, Esther.castermans@ugent.be

ARWG (arwg@jnm.be): Bert Willaert, 050/36.15.44, bert.willaert@gmail.com

PWG (pwg@jnm.be): Esther Castermans, 089/41.42.65 of 0472/25.34.40, Esther.castermans@ugent.be

KWG (kwg@jnm.be): Brecht De Meulenaer, 03/776.63.22 of 0485/57.69.24, brecht.de.meulenaer@telenet.be

VBWG (vbwg@jnm.be): Kevin Lambeets, 011/78.22.18 (weekend) of 0497/92.09.91, kevin.lambeets@gmail.com

VWG (vwg@jnm.be): Klaas Debusschere, 0474/596494, klaas.debusschere@telenet.be

ZWG (zwg@jnm.be): Lies De Beelde, 03/771.09.28 of 0485/43.76.55, lies@jnm.be, liesdebeelde@yahoo.com

Volgende Bertram

Deadline:
15 mei
2006

Teksten:

- liefst in doc
- zonder opmaak
- geen ingeplakte foto's

Foto's:

- liefst png, jpg
- indien je dat kan min. 300 dpi
- zo groot mogelijk

Je kan dit alles doorsturen naar bertram@jnm.be of Bertram, Kortijksepoortstraat 192, 9000 Gent.